

Ο περισσότερος κόσμος θεωρεί το χρήμα ως το αίτιο για τις τεράστιες ανισότητες που μαστίζουν τον κόσμο. **Ο ιστορικός Νάιαλ Φέργκιουσον διαφωνεί** και αφηγείται το πώς το χρήμα διαμόρφωσε τον πολιτισμό του ανθρώπου... **αλλά ο άνθρωπος έχασε την ανθρωπιά του, συμπληρώνει ο Μαρξ**

Το χρήμα δημιουργεί πολιτισμό

NIALL FERGUSON
Η εξέλιξη του χρήματος
Μια οικονομική ιστορία του κόσμου
Μετάφραση Ευτυχία Παγουλάτου, Εκδόσεις Αλεξάνδρεια, σελ. 414, τιμή 34,80 ευρώ

ΚΑΡΛ ΜΑΡΞ
Το χρήμα χορεύει για σένα
Μετάφραση Σωτή Τριανταφύλλου, Εκδόσεις Πατάκη, σελ. 75, τιμή 4,50 ευρώ

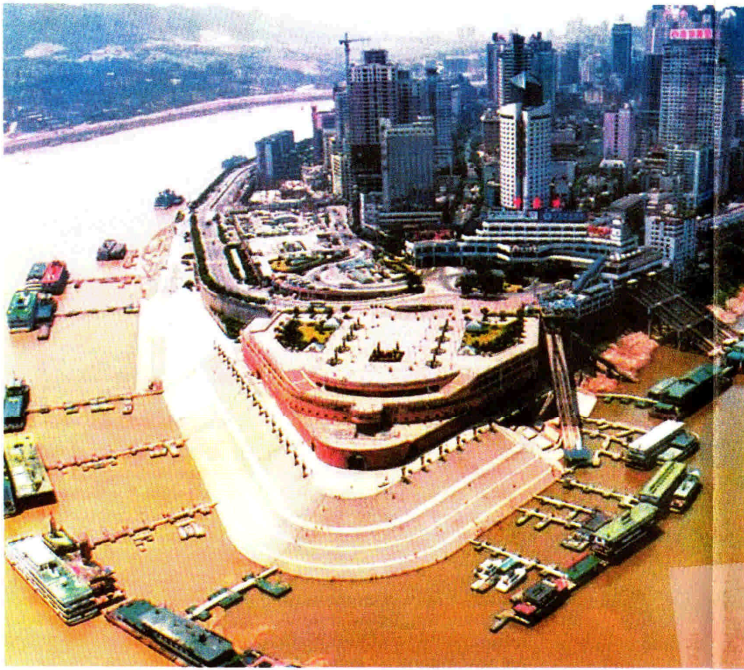
ΤΟΥ **ΓΙΑΝΝΗ Ν. ΜΠΑΚΟΖΟΥ**

«**Υ**πάρχει κόσμος χωρίς χρήμα;» αναρωτιέται ο συγγραφέας. Θα ήμασταν καλύτεροι χωρίς αυτό,

όπως διατείνονται ορισμένοι νεόκοποι οικονομολόγοι. Ο Φέργκιουσον αναφέρει τη φυλή Χιβάρο του Εκουαδόρ, μια από τις πολλές φυλές κτηνοτρόφων-συλλεκτών, όπου οι θάνατοι ανάμεσα στα ανδρικά μέλη της έφταναν το 60%, λόγω της βίας που αναπτύσσονταν. Όταν η φυλή αυτή συναντούσε άλλη φυλή προτιμούσαν να πολεμήσουν μεταξύ τους για την απόκτηση δυσερέτων πόρων (τροφή και γόνιμες γυναικες) παρά να ανταλλάξουν προϊόντα. Οι κτηνοτρόφοι-συλλεκτές δεν συλλαβάζονταν, ούτε αποθηκεύον, αφού καταναλώνουν την τροφή τους τη στιγμή που τη βρίσκουν. Δεν χρειάζονται χρήματα. «*Μήπως κάτι ανάλογο ζητούν όλοι σήμερα επικαλούμενοι μια ζωή χωρίς χρήμα;*» αναρωτιέται ο Φέργκιουσον.

Ο Νάιαλ Φέργκιουσον στη μελέτη του *Η εξέλιξη του χρήματος* (εκδόσεις Αλεξάνδρεια) υποστηρίζει ότι το χρήμα είναι η βάση κάθε προόδου, ο κτηνάρχος μοχλός της δημιουργίας του ανθρώπινου πολιτισμού. «*Σέρω*», λέει, «*ότι θυμώνετε που ο κόσμος είναι άδικος, διαφωνείτε που υπάρχει το τεράστιο χάσμα ανάμεσα στους φτωχούς και στους πλούσιους και εξαργυρίζετε με τους χρυσόκάνθαρους κεφαλαιοκράτες και τραπεζίτες με πόρους δισεκατομμυρίων*». Πάντα όμως, σε όλη τη διάρκεια της ιστορίας του δυτικού πολιτισμού, υπήρχε μια εχθρότητα προς τα οικονομικά θέματα και τους πιστωτές. Για παράδειγμα, εθεωρείτο ότι όσοι βγάζουν χρήματα δανειζόμενοι και σπηρίζοντας τις πραγματικές οικονομικές δραστηριότητες της γεωργίας είναι παράσιτα και βδέλλες. Δεν ήταν όμως απαραίτητο να υπάρξει απτός ο δανεισμός για να προωθηθεί η γεωργία. Αναρωτιέται ακόμη: «*Θα είχαμε την ανάπτυξη των τεχνών στην Αναγέννηση, θα είχαμε την Αφροδίτη του Μπιοτσελί, αν δεν είχαμε τους Μεδίκους, τους παλούς τραπεζίτες, που επένδυσαν στην τέχνη και στην αρχιτεκτονική και δημιούργησαν χρήματα εφαρμόζοντας τα Μαθηματικά της Ανατολής;*».

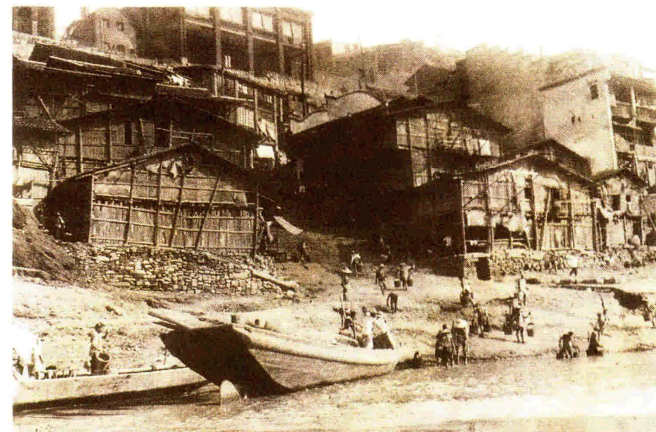
Ο Φέργκιουσον αφηγείται την ανάπτυξη του πιστωτικού θεσμού, τη δημιουργία των πρώτων τραπεζών στην Ιταλία και τον ρόλο τους στην πάταξη της τοκογλυφίας. Αν και τονίζει ότι το τραπεζικό σύστημα είναι ο πρώτος πυλώνας που δημιούργησε τον ανθρώπινο πλούτο, εν τούτοις αναφέρει τους κινδύνους που υπέρβησαν. Χαρακτηριστικό παράδειγμα το Μέμφις στο Τενεσί. Υπάρχει υπερβολική καταναλωση, ευκολία δανειοληπτική, αλλά και ευκολία πτώχευσης. Όπως περιγράφει, στον ίδιο δρόμο βρίσκεις εντυπωσιακά εμπορικά μαγαζιά, παραδίπλα γραφεία «φορολογικών συμβολών» πρόθυμα να βοηθήσουν όσους έχουν ταμειακή στενότητα, καταστήματα που δίνουν δάνειο με ενέχυρο αυτοκίνητα, δίπλα μια

εταιρεία που δέχεται υποθήκες δεύτερης σειράς, καθώς και ένα μαγαζί που δίνει προκαταβολές έναντι της μισθοδοσίας σου αλλά σου τα παίρνει με επιτόκιο 200%! Ως αποτέλεσμα, το Τενεσί έχει τις περισσότερες πτωχεύσεις, όχι επιχειρήσεων αλλά ατομικών προϋπολογισμών. Ο δεύτερος πυλώνας του πολιτισμού του χρήματος είναι για τον συγγραφέα η εφεύρεση του ομολόγου. Ένας τρίτος πυλώνας είναι ο ασφαλιστικός, αφού όπως αναφέρει η πρόβλεψη κινδύνου δημιουργεί αξία και πάνω σε αυτή μπορεί να υποστηριχθεί οικονομική ανάπτυξη. Άλλος πυλώνας οικονομικής ανάπτυξης είναι τα ακίνητα, για τα οποία κάνει μια εκτενή μελέτη χωρίς να αποκρύπτει

τους τεράστιους κινδύνους της «φούσκας», όπως αυτή που είδαμε πρόσφατος στις ΗΠΑ. Το χρήμα όμως εξελίχθηκε, δημιουργήθηκε το μετοχικό κεφάλαιο των εταιρειών που μπορούσε να αγοραστεί και να πουληθεί, αργότερα τα πρώτα παράγωγα έδωσαν ευκαιρίες οικονομικής κινητικότητας, για να ακολουθήσουν τα ασύμμετρα χαρτοφυλάκια με τα κάθε είδους άλλα χρηματοοικονομικά προϊόντα που υπόσχονταν ευημερία και οικονομική πρόοδο. Η ιστορία του χρήματος από την εποχή των τοκογλυφών της Μεσοποταμίας ως την πρόσφατη κρίση γνώρισε ήττες, συρρικνώσεις, θανάτους, αλλά κατά τον Φέργκιουσον «*αν και η γραμμή της οικονομικής ιστορίας*

“**Το χρήμα ενισχύει την τάση μας να αντιδρούμε υπερβολικά και να μεταπίπτουμε από τον ενθουσιασμό στην κατάθλιψη, όταν τα πράγματα δεν πάνε καλά**”

Ο Νάιαλ Φέργκιουσον μιλάει για τη γρήγορη ανάπτυξη της Κίνας, η οποία πλέον συναγωνίζεται και συμπληρώνει οικονομικά τις ΗΠΑ, σε σημείο που οι δύο χώρες να αναφέρονται ως «Κιμερική». Στις φωτογραφίες η κινεζική πόλη Τσονγκίνγκ πριν και μετά την ανέλιξη της Κίνας

έχει οδοντωτό σχήμα, η πορεία της είναι αναμφισβήτητη ανοδική». Ο συγγραφέας θα καταλήξει ότι το χρήμα δεν είναι «*ένα τέρας που πρέπει να βάλουμε πίσω στη θέση του*», όπως είπε ο πρόεδρος της Γερμανίας, αλλά οι χρηματοπιστωτικές αγορές είναι σαν τον καθρέφτη της ανθρωπότητας, αφού αποκαλύπτουν κάθε ώρα, κάθε εργάσιμη ημέρας, τον τρόπο με τον οποίο αποτιμούμε τον εαυτό μας και τους πόρους που υπάρχουν στον κόσμο γύρω μας.

Η αμφιλεγόμενη αισιοδοξία του Φέργκιουσον

Γράφοντας την ιστορία του χρήματος ο Νάιαλ Φέργκιουσον στηριγμένος στη μεθοδολογία «συμπεριφορικής οικονομίας» κατέληξε σε τρία βασικά αλλά για πολλούς, και για τον γράφοντα, αμφιλεγόμενα συμπεράσματα. Το πρώτο συμπέρασμα του συγγραφέα είναι ότι «*η φτώχεια δεν είναι το αποτέλεσμα της εκμετάλλευσης των φτωχών από τους πλούσιους ανθρώπους του χρήματος, αλλά έχει να κάνει με την έλλειψη χρηματοπιστωτικών θεσμών, με την απουσία τραπεζών, παρά με την πα-*

ρουσία τους». Μόνο, όπως λέει, «*όταν οι δανειολήπτες αποκτήσουν πρόσβαση σε ανταποδοτικά πιστωτικά δίκτυα θα μπορέσουν να ξεφύγουν από τους τοκογλυφούς και το χρήμα θα διοχετευθεί από τον σκηνό στον πλούσιο στον φιλόπονο φτωχό*». Το δεύτερο συμπέρασμα του είναι ότι «*το χρήμα ενισχύει την τάση μας να αντιδρούμε υπερβολικά και να μεταπίπτουμε από τον ενθουσιασμό στην κατάθλιψη, όταν τα πράγματα δεν πάνε καλά*». Κατ' αυτόν «*οι άνοδοι και οι πτωχεύσεις είναι προϊόντα της συγκινησιακής μας μεταβλητότητας*». Πιστεύει μάλιστα ότι «*οι διαχωριστικές γραμμές μεταξύ πλούσιων και φτωχών χωρών θα καταρτηθούν όταν όλος ο κόσμος αποκτήσει γνώση της οικονομίας*». Το τρίτο συμπέρασμα του είναι ότι, όπως ακριβώς και στη φύση, ισχύει ένας δαρβινικός νόμος για την οικονομία, κάποιες τεχνικές αποβάλλονται και κάποιες επικρατούν. Αλλά, βεβαίως, δεν θέλει να σκεφτεί ότι τις τεχνικές αυτές τις εφαρμόζουν άνθρωποι της εξουσίας του χρήματος και τις υψίστανται οι απλοί εργαζόμενοι.

Η γάτα και ο βασιλιάς

Ηταν Απρίλιος του 2009 όταν άρχισε αυτός ο ιδιόμορφος πόλεμος. Το Metropolitan Museum of Modern Art είχε διοργανώσει ένα συμπόσιο με θέμα την ύφεση. Το πάνελ ήταν σίγουρα εντυπωσιακό. Δίπλα στον Νάιαλ Φέργκιουσον (αριστερά) καθόταν ο Πολ Κρούγκμαν (δεξιά) και παραδίπλα ο μεγαλοεπενδυτής Τζορτζ Σόρος, καθώς και ο πρώην γερουσιαστής Μπιλ Μπράντλι. Ο Κρούγκμαν τάχθηκε υπέρ ενός δεύτερου γύρου δημοσιονομικών κινήτρων εκ μέρους του κράτους, κάτι που έκανε «τούρμπο» τον Φέργκιουσον κατηγορώντας τον Κρούγκμαν για «κακοχωνεμένο κείνισανισμό» και τονίζοντας ότι η πρότασή του θα οδηγήσει σε μια ταχεία έκρηξη του ομοσπονδιακού χρέους. Ο Κρούγκμαν αμφισβήτησε τις

ικανότητες του Φέργκιουσον, λέγοντας ότι οι απόψεις του ανήκουν «στα σκοτεινά χρόνια της οικονομίας» και δεν έχουν βάρος, αφού δεν είναι καν οικονομολόγος αλλά απλώς ένας ιστορικός. Ο Φέργκιουσον απάντησε από τη στήλη του στους «Times» λέγοντας ότι «*μια γάτα μπορεί να κοιτάξει έναν βασιλιά στα μάτια, και μερικές φορές ένας ιστορικός μπορεί να αμφισβητήσει έναν οικονομολόγο*». Εκτοτε οι κόντρες του νομπελίστα καθηγητή του Πρίνστον Πολ Κρούγκμαν και του ιστορικού Νάιαλ Φέργκιουσον, ιστορικού του Χάρβαρντ, πήραν διαστάσεις σιριαλ, καθώς ο ένας εκτόξευε τα βέλη του από τους «Times» και ο άλλος απαντούσε από τους «Financial Times» διαφωνώντας για ένα σωρό ζητήματα: την πολιτική Ομπάμα, τον πληθωρισμό, το ζήτημα του ρατσισμού, την τραπεζική πολιτική, την

πολιτική ομολόγων κτλ. Τουλάχιστον υπάρχει ένας διάλογος, ο οποίος συνεχίζεται να προκαλεί αντιδράσεις και παρεμβάσεις τρίτων, ενώ οι δύο καθηγητές με τη συμπεριφορά τους καταρρίπτουν τον καθιερωμένο καθηγητικό καθωσπρεπισμό.

Χάνουμε την ανθρωπιά μας

Σε εποχή κρίσης το νεανικό κείμενο του ο Καρλ Μαρξ προσφέρει ανάσες αυτογνωσίας και εν μέρει βάζει ένα φρένο στην ακατάσχετη ευδαιμονία του κειμένου του Νάιαλ Φέργκιουσον, αν και θεωρητικά ο Μαρξ δεν θα διαφωνούσε ότι το χρήμα παράγει πολιτισμό. Ωστόσο ο Μαρξ έχει ορισμένες ενστάσεις. Στα νεανικά του χειρόγραφα (1844), που τόσο επικρίθηκαν από τους ορθόδοξους μαρξιστές, ο Καρλ Μαρξ έθεσε τη βάση του τι είναι ο άνθρωπος σε σχέση με το χρήμα. Στο μικρό αυτό βιβλιαράκι με τίτλο *Το χρήμα χορεύει για σένα* κάνει την πρώτη ίσως διεισδυτική του παρατήρηση: «*Το χρήμα μπορεί να πραγματοποιήσει τα πάντα*». Θα συμπληρώσει μάλιστα ότι «*όσο λιγότερο τρως και πίνεις, όσο λιγότερα βιβλία αγοράζεις, όσο σπανιότερα πας στο θέατρο, στους χορούς, στα νυχτερινά κέντρα, όσο λιγότερο σκέφτεσαι,*

αγαπάς, όσο λιγότερο ζωγραφίζεις, γράφεις ποιήματα... τόσο περισσότερη οικονομία κάνεις, αποταμιεύεις και αυξάνεις τον θησαυρό σου, που δεν θα τον φάει ούτε ο σκόρος ούτε η σκόνη – το κεφάλαιο σου. Όσο λιγότερο υπάρχει, όσο λιγότερο εκφράζεσαι στη ζωή σου, τόσο περισσότερα έχεις, όμως η ζωή σου αλλοτριώνεται, κι εσύ συνεχίζεις να συσσωρεύεις και να αποθηκεύεις με την αλλοτριωμένη σου ύπαρξη». Ποιο ωραιότερο σχόλιο θα μπορούσε να γραφτεί για την περίοδο της ευδαιμονίας που περάσαμε; Ο Μαρξ θέλει να τονίσει ότι η αποξένωση από την ανθρωπιά μας έχει τη βάση στη συσσώρευση χρήματος. Το χρήμα όλα τα μπορεί αλλά δεν μπορεί να παράγει ανθρώπους. Τελικά καταλήγει στο ότι το σώμα δεν χορεύει, το χρήμα χορεύει για σένα, αλλά εσύ δεν είσαι πια εσύ.

